Justitierådens extraknäck

I massmedia förs med jämna mellanrum en debatt angående justitierådens bisysslor (extraknäck). Svenska Dagbladet hade sålunda den 14 januari 1999 en underledare som innehöll kritik mot justitieråden för att de åtar sig lukrativa extraknäck främst då skiljemannauppdrag. Kritiken föranledde mig att skicka en artikel till SvD med begäran att få den publicerad. SvD svarade att artikeln var alldeles för lång för att publiceras på ledarsidan. Tydligen gick det inte att ta in den någon annanstans i tidningen.

I detta läge har jag tyckt att artikeln kan vara av intresse för SvJT:s läsare. Man bör hålla i minnet att artikeln är skriven med ett ordval och i en stil som jag försökt anpassa för läsarna av en dagstidning.

Jag anser att det inte finns någon anledning att införa ett förbud för domarna i Högsta domstolen, justitieråden, att ägna sig åt skiljetvister. Först några ord om vad som för närvarande gäller. Det finns tre riksdagsbeslut som slår fast att justitieråd får åta sig skiljeuppdrag. Det första är från 1970 det andra från 1991 och det tredje från 1994. I 1994 års beslut avvisade riksdagen ett motionsyrkande som gick ut bl. a. på att man skulle begränsa justitieråds rätt att åta sig bisysslor, dvs. extraknäck. Justitieråd har alltså för närvarande full rätt att åta sig skiljeuppdrag. Frågan är nu om det är lämpligt att ändra på den saken, t. ex. därför att det kan vara fråga om ett slags jävsproblem.

Rättegångsbalken innehåller preciserade regler om vad som skall anses utgöra jäv. Dessa regler innebär att ett justitieråd inte kan ta befattning med en viss konkret tvist som han tidigare varit med om att pröva som skiljeman. Den situationen är i praktiken utomordentligt sällsynt. Andra former av jäv är mycket vanligare. Justitieråd håller också vad som kan kallas ett säkerhetsavstånd i jävsfrågor, s. k. delikatessjäv. Man är inte jävig men tycker ändå att det är lämpligt att inte döma i ett visst mål. Det är en av förklaringarna till att varje vecka ett eller flera justitieråd anses förhindrat att pröva mål som den veckan avgörs i Högsta domstolen.

För egen del har jag ansett det vara mindre lämpligt att jag deltar i tvister där den advokatbyrå, i vilken min yngre bror är delägare, på något sätt är inblandad. Sådana situationer utgör dock inte jäv i lagens mening. Det har Högsta domstolen konstaterat i ett avgörande från 1988. Men jag vill som sagt ha ett säkerhetsavstånd, ett delikatessjäv.

Jäv i lagens mening kan bestå i släktskaps- eller vänskapsförhållanden. Min svåger är verkställande direktör i upphovsrättsorganisationen STIM. Jag är därför jävig i mål där STIM är part. Detsamma gäller naturligtvis också den kollega till mig som av regeringen har förordnats till ledamot i STIM:s styrelse.

Det är för övriga intressant att konstatera att regeringen sedan många år tillbaka ansett att det

är helt i sin ordning att justitieråd är med i styrelsen för en organisation som har som en av sina huvuduppgifter att processa. Från min tidigare erfarenhet som ordförande i Arbetsdomstolen kan jag nämna att regeringen ansåg sig oförhindrad att till s. k. ämbetsmannaledamot i Arbetsdomstolen utse en person som tidigare haft en framskjuten position inom LO. Inte heller Arbetsdomstolen gjorde några invändningar på den punkten. Har en person lämnat en anställning i en intresseorganisation bör man utgå från att det tidigare engagemanget inte leder till att han eller hon saknar möjlighet att i sin domargärning helt bortse från tidigare lojaliteter.

Det är klart att man kan välja ett helt annat synsätt. Man kan bestämma sig för att undanröja varje som helst risk för att en domares tillförlitlighet sätts i fråga av någon enda grupp i samhället. Men priset blir då mycket högt. Man får sätta in domarna i elfenbenstorn och hindra dem från att åta sig uppdrag och skaffa sig erfarenhet från samhället i stort. Och det räcker inte med att sätta justitieråden i elfenbenstornet; alla domare får i så fall göra justitieråden sällskap. Är det olämpligt att ett justitieråd åtar sig skiljeuppdrag måste det vara minst lika olämpligt att ett hovrättsråd i Umeå eller tingsrättslagmannen i Visby åtar sig sådana uppdrag. Hovrättsrådet och lagmannen kommer antagligen i sitt dömande då och då i kontakt med det lokala näringslivet. Justitierådet hanterar tvister från hela landet och i betydande utsträckning även internationella skiljetvister. ”Risken” att domaren av överkänsliga personer inte anses helt tillförlitlig blir därför i praktiken mindre för justitierådet än för hovrättsrådet och lagmannen.

Skulle man vilja begränsa domares möjlighet att åta sig skiljeuppdrag får man nog välja mellan det anglosaxiska systemet (principiellt förbud) och det nordiskt-kontinentala (principiell tillåtlighet). Inget land har haft den egendomliga ordning som vi i Sverige hade från mitten av 1920-talet fram till 1970, nämligen att justitie- och regeringsråd inte fick åta sig skiljeuppdrag under det att alla andra domare fick göra det.

Man kan inte rimligen tycka att allmänheten har särskild anledning att vara misstänksam just gentemot justitie- och regeringsråd och tro att de tar ovidkommande hänsyn. I så fall har väl t. ex. den person som processar i tingsrätt om fel i en inköpt fastighet lika stor anledning att bli bekymrad när han får klart för sig att domaren tidigare hanterat en skiljetvist där säljaren av fastigheten var part.

En domares yrkesträning går ut på att pröva varje mål objektivt och utan ovidkommande hänsyn. Det intresserar inte en domare om just A eller B skall vinna målet. Domaren bekymrar sig om vad bevisningen säger, vad rättsreglerna innebär och hur domskäl och domslut skall se ut. Att en av parterna tidigare varit part i ett helt annat mål eller kanske i ett skiljeförfarande bryr sig inte doma-

ren om, även om han deltagit i det äldre målet.

Så några ord om skiljeförfarande.

Den vanligaste typen av skiljeförfarande rör tvister mellan affärsföretag. Sådana skiljeförfaranden har i Sverige förekommit sedan 1300-talet (Visby stadslag). Den första någorlunda moderna lagstiftningen kom år 1887. Skiljeförfarande förekommer i alla länder som har marknadsekonomiskt system och tillämpas för övrigt också även i andra länder.

Det finns också skiljeförfaranden på arbetsmarknadens område där arbetsmarknadens parter ofta gemensamt anlitar domare som har en bakgrund i Arbetsdomstolen. Vi har skiljenämnder eller likartade institutioner inom försäkringsväsendet. Vidare kan nämnas patientskadenämnden och kanske också Pressens Opinionsnämnd. Den nämnden utgör visserligen inte en skiljenämnd men står likväl skiljenämnden nära. Sedan åtskilliga år tillbaka har justitieråd haft uppdrag i Pressens Opinionsnämnd.

Varför vill parterna ha skiljeförfarande? Jag tror det finns tre nyckelord: snabbhet, kompetens och sekretess. Ett affärsföretag har inte råd att vänta de ca 3 år som det vanligtvis tar att få en dom i hovrätten. Affärsföretaget vill inte heller ta risken att en viktig tvist hanteras av en domare som bara har erfarenhet av brottmål. Det är säkrare och bättre att skaffa garantier för att domaren som avgör affärstvisten har hög kompetens genom att utse en viss person till skiljeman.

Vad väntar sig då parterna att få när de vänder sig till ett justitieråd som ordförande i en skiljenämnd? Parterna räknar naturligtvis med att få hög juridisk kompetens. De förväntar sig också att få någon som är van att agera som opartisk yrkesdomare. Det är från allmän synpunkt viktigt att skiljeförfarande fungerar väl och på ett rättssäkert sätt. Skiljeförfarande kan röra mycket stora belopp. Den mest ekonomiskt betydelsefulla tvist jag varit inblandad i som skiljeman gällde ett tvisteföremål på ca 3 miljarder kr.

Det finns i och för sig ganska osäkra uppskattningar om att det i Sverige förekommer 300-400 skiljeförfaranden per år. Det är inte realistiskt att räkna med att antalet kommer att ändras i nämnvärd omfattning framöver. Rättssäkerheten i handläggningen måste främjas av att yrkesdomare anlitas i förfarandet särskilt om man kan vända sig till de yrkesdomare som har särskilt hög juridisk kompetens. För domaren är det yrkesmässigt stimulerande och lärorikt att få delta i skiljeförfarande.

Anlitas en domare i ett skiljeförfarande kommer han över i den privata sektorns system för att betala för kvalificerade juridiska tjänster. Det blir därmed, jämfört med den offentliga sektorns betalningsvanor, mycket välbetalda uppdrag. Men betalningen är som sagt anpassad till vad den privata sektorn är van att betala. Det kan inte gärna vara något fel med det. Och i slutändan är det den *förlorande* parten som skall stå för ersättningen till skiljemännen.

Ibland ser man antydningar om att om ett justitieråd tjänar så bra på skiljeuppdrag så sköter han antagligen inte sin domarsyssla ordentligt. Det finns inte något som helst fog för misstankar i den riktningen. Man måste komma ihåg att i Högsta domstolen finns många domare som har extremt hög arbetskapacitet förvärvad i hårt arbete i kanslihuset, på advokatkontor eller på annat håll. Vissa av oss lägger ned många timmar i veckan på lagstiftningsarbete eller rättsvetenskapligt arbete, på internationella uppdrag eller på skiljeuppdrag.

Kan detta då ha påverkat takten i målhanteringen?

I början av 1970-talet fanns det ca 25 justitieråd som prövade ungefär 1 500 mål om året. (Se vidare Olle Höglund i SvJT 1989 s. 183 f.). Idag handlägger 18 justitieråd ca 5 200 mål per år. Under 1998 kom det in 5 283 mål. Samma år avgjordes 5 477 mål. Det antal mål som var anhängiga vid årsskiftet 1998/1999 uppgick till 1 362 dvs. ungefär en tredjedel av det totala antal mål som kommer in under ett år. Att det trots målutvecklingen behövs färre justitieråd nu än tidigare hänger naturligtvis samman med bl. a. det förhållandet att reglerna om förfarandet i HD har ändrats vid flera tillfällen. Störst betydelse har det antagligen haft att frågor om prövningstillstånd numera i närmare 90 procent av fallen avgörs av ett justitieråd i stället för som tidigare tre. Dessutom har åtskillig rationalisering skett av arbetet i HD. Bl. a. kan nämnas att reguljär föredragning av traditionell art inte längre sker. Justitieråden får de relevanta handlingarna i förväg efter fotokopiering, vilket leder till att föredragningen koncentreras till främst en analys av de rättsliga problemen. Detta nya arbetssätt sparar mycket tid; det går fortare att läsa in ett mål på kammaren än att lyssna på en föredragning.

När detta sagts kvarstår emellertid som ett faktum att målstatistiken innefattar ett belägg för att arbetet i HD inte på något sätt blivit lidande av att justitieråd har bisysslor av många olika slag. Lagstiftningen, den juridiska vetenskapen, internationellt juridiskt arbete och skiljedomsverksamheten har däremot dragit stor nytta av justitierådens kunnande och arbetskapacitet.

Jag vill avsluta denna artikel med en vädjan till vår mycket kompetenta och omdömesgilla justitieminster Laila Freivalds. Håll fast vid din uppfattning att det är bra för samhället att justitieråd ägnar sig åt skiljeuppdrag. Låt i stället dina medarbetare syssla med frågan om inte den s. k. tillståndsprövningen kan föras bort från Högsta domstolen. Vi lade fram ett förslag härom för ett par år sedan (se min artikel i JT 1994/95 s. 1147 ff., jfr Gregow i SvJT 1997 s. 805 ff.). Skulle det förslaget eller något likvärdigt antas kan antalet justitieråd minskas från 18 till 12. Det skulle vara en reform som skulle stärka Högsta domstolens ställning som prejudikatinstans. Man skulle då också kunna höja lönerna ordentligt och därmed göra Högsta domstolen till en attraktiv

arbetsplats för hela landets juridiska elit.

Johan Lind